

A csehszlovák kormánypolitika és a lakosságcsere

A második világháború utáni időszakot Európa egyes országaiban a lakosság nagy számának kényszerű és önkéntes elvándorlása jellemezte. Tipikus példája ennek a németek kitelepítése Lengyelországból, Magyarországról és Csehszlovákiából, ami a legnagyobb kényszmigráció volt Európában a második világháború utáni években. Az emberiség történelme az erőszakos áttelepítések, kitelepítések és a lakosság etnikai alapon való elűzésének a történelme is egyben.

Az országok közötti lakosságcsere keretében történő kényszeráttelepedés a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság egy részét is érintette. Az államok közötti lakosságcsere gondolata nem a második világháború után született, és nem a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere során alkalmazták először a történelemben. A kialakult nemzetiségi ellentéteket a Balkánon már az első világháború előtt kétoldalú lakosságcserevel oldották meg. 1913-ig 60 ezer bolgár települt át a görög Macedóniából Bulgáriába és mintegy 80 ezer görög Bulgáriából Görögországba. Az első világháború után a neuilly-i békeszerződés 56. cikkelye Bulgária és Görögország számára elrendelte az etnikai kisebbségek cseréjét. Az akció megvalósítása érdekében bizottságot hoztak létre, melyben a két állam és a Népszövetség képviselői foglaltak helyet. Az 1927. április 1-ig tartó telepítés során Trákiából és Macedóniából 100 ezer bolgár, Bulgáriából pedig vagy 50 ezer görög települt át.

Ugyanebben az időben zajlott le a Görögország és Törökország közti lakosságcsere az 1923. január 30-i laussane-i szerződés alapján. Az 1925. március 31-ig tartó akció során 315 ezer görögországi mohamedánt és 192 ezer törökországi görögöt telepítettek át.¹

A népcseré elve a szlovák–magyar kapcsolatokban már az 1938 októberében felbukkant a komáromi tárgyalások idején. A Közalkalmazottak Szövetsége által előterjesztett javaslat szerint a csehszlovák delegációnak törekednie kellett volna arra, hogy "elérjék az itteni magyarok kicserélését magyarországi szlovákjainkra, és Magyarország javára közben semmiféle területi engedménybe ne egyezzenek bele."²

A lakosság kitelepítésének eszközével Németország és a Szovjetunió diktatórikus rendszerei a második világháború idején szintén éltek. Németország etnikai határ kialakítására törekedett az egyes országokból áttelepített németekkel. Ilyen megoldás feltételeit tartalmazták az Olaszországgal 1939-ben, Észtországgal és Litvániával 1939-ben, Romániával 1940-ben, a Szovjetunióval Litvániáról és Lettországról 1941-ben, Bulgáriával 1941-ben és Horvátországgal 1942-ben megkötött szerződések.

A lakosságtelepítés Magyarország déli részét sem kerülte el. Áttelepítették például a bukovinai székelyeket Bácskába, amit kormánydelegáció irányított Szegedről. A 12 ezer székely áttelepítése 41 napig tartott. A szerb lakosságot pedig a Bácskából telepítették ki.³

A 20. századi lakosságcserekék közös vonásait keresve a következőket mondhatjuk el:

- a cseréket többségében a győztes államok szervezték, és úgy próbálták megindokolni őket, mint a leendő etnikai konfliktusok elkerülésének szükséges velejáróit, amelyek révén egységes etnikai területek kialakítására törekedtek, és ezzel az etnikai helyzetet összhangba hozták az államalakítás nemzeti elvével;
- a népcserére a háború idején vagy a háború után került sor;
- a cserét az etnikai kisebbségek nemzetállam iránti illojalitásával indokolták;
- végeredményüket tekintve szinte minden esetben hatástalannak mutatkoztak.

Az áttelepítés mellett a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság kicserélése a magyarországi szlovákokkal a csehszlovák kül- és belpolitika terveiben olyan eszközként szerepelt, mint amellyel biztosítani lehet Csehszlovákia szláv jellegét. Mindez egyaránt nyomon követhető az 1944. augusztus 29-én kirobbant felkelés idején a Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) dokumentumaiban és a háború befejezése után elfogadott határozatokban.

A nézetkülönbségekből, a nemzetközi politikai helyzet alakulásából vagy a hazai politikai színpadon zajló fejleményekből és taktikázásból adódó változások ellenére elmondható, hogy a csehszlovák külpolitika egyik legfontosabb törekvése a magyar kisebbségtől való megszabadulás volt. Később ezt a célt a kisebbség számának csökkentésére való törekvés váltotta fel. Ezeket a csehszlovákiai kisebbségi elveket minden politikai párt elfogadta Szlovákiában.

A Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere lehetőségéről szóló feljegyzések a moszkvai és londoni emigráció anyagai között, sőt a szlovák felkelés dokumentumaiban is megtalálhatóak. Az SZNT Elnöksége már 1945 júniusában állást foglalt a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsereéről szóló szerződés mielőbbi elfogadásának szükségességéről. Az első tárgyalásoknak már 1945 augusztusában meg kellett volna kezdődniük.⁴ Feltételezték, hogy a csere megvalósítása után semmiféle magyar kisebbség nem marad Szlovákia területén,⁵ még ha a szakmai körökben később a 300 ezer ember cseréjét feltételező "optimista" becslések mellett azzal is számoltak, hogy a reszlovakizáció elvén alapuló további intézkedésekre is szükség lesz. A szlovák fél ekkor várta Vladimír Clementisnek, a Külügyminisztérium államtitkárának visszatérését Konyev szovjet marsalltól, mert a magyar kérdés megoldásában a csehszlovák fél a szovjetek támogatásában reménykedett.⁶

A potsdami nemzetközi konferencia döntései a szlovákiai magyar kisebbségre nem vonatkoztak, így a két ország közötti tárgyalások ebben az időben nem haladtak előre. A szlovákiai magyarok helyzetének megoldását ekkor még jelentősen befolyásolta a nemzetközi politikai taktikázások és kapcsolatok összetett viszonyrendszere. A lakosságcsere-egyezmény aláírásának szempontjából lényeges volt, hogy a nagyhatalmak nemzetközi konferenciái a térséget hatalmi övezetekre osztották, amivel elsősorban az újabb háború utáni konfliktusokat igyekeztek megelőzni.

A csehszlovák–magyar kapcsolatok ügye a Szovjetunió gondnoksága alá került, ami Csehszlovákiának kedvezett, hiszen Moszkvától nem volt idegen a népcsoportok áttelepítése, hiszen ezt a megoldást a szovjet kommunista rezsim saját országában több kisebbséggel szemben is alkalmazta. A csehszlovák fél a Magyarországgal való tárgyalások során igyekezett megakadályozni, hogy a magyarok a szovjet érdekszférán belül kedvezőbb pozíciókra tegyenek szert.⁷ Kiderült, hogy a szlovákiai magyar kisebbség teljes áttelepítésének gondolata – főleg a nemzetközi támogatás hiányában – nem reális. Pedig a kisebbség teljes felszámolásának tervét választási agitációjuk részeként 1946 első felében a politikai pártok is felhasználták.⁸ A csehszlovák fél pedig még a párizsi békekonferencián is 200 ezer magyar egyoldalú áttelepítését javasolta.⁹

A csehszlovák fél a lakosságcsereét mindvégig a magyar kisebbséggel szembeni politika legfontosabb részének tekintette. 1945 októberében Fierlinger kormányfő szolt róla az új kormánynak az Ideiglenes Nemzetgyűlésben elhangzott programnyilatkozatában.¹⁰

A lakosságcsereét hangsúlyozta Edvard Beneš köztársasági elnök is, aki az év végére már nem számolt terveiben a magyarok teljes Magyarországra telepítésével. Ugyanakkor feltételezte a széleskörű lakosságcsere megvalósulását, mert mint mondta "a magyarok nálunk csak kevéssel vannak többen, mint a szlovákok Magyarországon."¹¹ Az 1945. október 24-i ülésén a kormány a népcserére vonatkozó egyezmény mielőbbi megkötésének reményében még a magyar nemzetiségű személyek vagyonának elkobzását is leállította. Kivéve azokat, akik fasiszta szervezetek, irredenta pártok funkcionáriusai voltak, vagy akik szabotálták a földek megművelését, valamint azokat, akik a köztársasági elnök 108. számú dekrétuma I. paragrafusának hatálya alá estek.¹²

A magyar fél azért utasította el egyértelműen a lakosságcsere elvét, mert azt nem tekintette megfelelő módszernek a szlovákiai magyar kisebbség kérdésének a megoldására. A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. szeptember 15-i ülésén Vladimír Clementis, a csehszlovák külügyminisztérium államtitkára kijelentette, hogy Magyarország teljes egészében elutasítja a lakosságcsere elvét, mert "a megoldásnak ezt a formáját közvetve nácizmusként és rasszizmusként értékeli."¹³ A csehszlovák interpretáció szerint ez a magyar magatartás azt célozta, hogy a szlovákiai magyarokat mindenáron a határ közelében akarták megtartani annak érdekében, hogy a helyzet konszolidálódása után felhasználhatóak legyenek a revizionista törekvései számára.¹⁴

Csehszlovákia győztes államként jóval előnyösebb helyzetben volt, mint a világháború vesztesei közé tartozó Magyarország. A kétoldalú tárgyalásokra, amelyekre a szlovák fél olyannyira készülődött, hosszú ideig nem került sor. A két ország szociáldemokrata és a kommunista politikusai ugyan 1945. szeptember 30. és november 4. között Prágában előzetes konzultációt tartottak, de ezek a tárgyalások, ha érintették is a szlovákiai magyar kisebbség jövőjét közvetlenül nem nyitották meg a lakosságcsere kérdését.¹⁵

A csehszlovák–magyar tárgyalásokra erről a kérdéstről először 1945. december 2-án került sor Prágában. A csehszlovák kormány álláspontját a tárgyalásokon Vladimír Clementis képviselte. Hangsúlyozta, hogy Csehszlovákia a magyar lakosság ügyét végérvényesen meg akarja oldani. Megállapította, hogy a lakosságcserevel az egész kérdés nem rendeződne. A csehszlovák kormány elképzelése szerint a magyar kérdés végleges megoldásában a lakosságcsere csak az első lépést jelentené. A további lépések egyike az etnikailag szlovák származású polgárok kategóriájának bővítése. Ők, a szlovák nemzetiséget vállalók, kérhetnék a csehszlovák állampolgárság visszaadását. Clementis hangsúlyozta: amennyiben a népcserére vonatkozó szerződés kötést nem lehet elérni, a csehszlovák kormány fenntartja magának a jogot arra, hogy a magyar kérdést más eszközökkel oldja meg.

A magyar delegáció részleges megoldást javasolt. A lakosság egy részének kicserélését azzal a feltétellel fogadta el, hogy megszüntetik a csehszlovákiai magyarokkal szembeni megtorló intézkedéseket, és hogy a lakosságcsere után további megoldásként nem lát más kiutat, mint a területi revíziót.¹⁷ A magyarországi közvélemény a lakosságcsere vonatkozó javaslatokat azokon a területeken tartotta elfogadhatónak, ahol a magyar kisebbség szét-szórtnan élt. Az erőszakos kitelepítést viszont "az emberi jogokkal összeegyeztethetetlennek" tartotta.¹⁸ Szlovák oldalon, főleg a Demokrata Párthoz közeli körökben javaslatok hangoztak el a magyarországi szlovákok szlovákiai magyarokkal való kötelező cseréjére vonatkozóan.¹⁹ Az 1945. decemberi tárgyalások sikertelenül fejeződtek be, és csak 1946. február 6–10-én folytatódtak.

A tárgyalásokon a két fél csak abban egyezett meg, hogy az önként jelentkező magyarországi szlovákokért és csehekért cserébe "azonos létszámú csehszlovákiai magyar személyt" lehet kicserélni.²⁰ Megállapították továbbá, hogy az egyezmény aláírása ellenére "a csehszlovákiai magyar lakosság kérdése további megoldást igényel."²¹ Mindkét fél kijelentette, törekedni fognak a kérdés lehető legrövidebb időn belüli megoldására. Arra az esetre, ha nem sikerül megegyezésre jutniuk, megerősítették elszántságukat, hogy a kérdést a békekonferencia elé terjesztik. A csehszlovák kormány az egyezés létrejöttéig kötelezte magát arra, hogy a magyar nemzetiségű lakosság száműzését és kitelepítését nem folytatja, "azon intézkedések kivételével, melyek az érvényes jogi előírásokkal és a munkaerő-foglalkoztatással váltak indokolttá".²² Ígéretet tett továbbá a közalkalmazottaknak nyújtandó létminimum folyósítására. Az egyezmény elfogadásának napján aláírt jegyzőkönyvben a két kormány abban is megegyezett, hogy a sajtóban olyan álláspontot képviselnek, amely az egyezményben foglaltak megvalósításához szükséges kedvező légkör kialakítását segíti.

A Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere-egyezményt 1946. február 27-én írták alá. Az egyezmény V. cikkelye szerint Csehszlovákia területéről Magyarországra akkora számú lakosságot kell áttelepíteni, amely megegyezik a Magyarországról Csehszlovákiába áttelepülésre jelentkezett szlovák és cseh nemzetiségű személyek számával. Az egyezmény VIII. cikkelye szerint egyoldalúan át kell telepíteni Magyarországra azon magyar nemzetiségű személyeket, akik a SZNT 1945. május 13-i 33. számú rendeletének 1–4. és 5. paragrafusa alapján büntettet követtek el. Ezen személyek száma nem haladhatja meg az ezret. Az egyezmény megvalósításának megkönnyítése céljából a X. cikkely értelmében Csehszlovákia és Magyarország két-két képviselőjéből álló Vegyes Bizottságot hoztak létre. A csere nem vonatkozott azon személyekre, akik 1938. november 2-a után telepedtek le Szlovákia területén.²³ Az egyezmény aláírását a magyar fél kudarcként, "egyoldalúan Csehszlovákia számára előnyös", kikényszerített megállapodásként értékelte.²⁴ Az egyezmény függeléke alapján további intézkedéseket léptettek életbe. A Vegyes Bizottság 6. és 22. számú döntése alapján például azok a személyek, akik az egyezmény hatályba lépése előtt Magyarországra távoztak, ingóságait magukkal viheték.²⁵ A két ország eltérő érdekeit a lakosságcserevel összefüggő valamennyi kérdésben a Vegyes Bizottságban ütköztették egymással. A Vegyes Bizottság határozatai tehát útmutatásként szolgáltak a lakosságcsere megvalósításához.²⁶

Az egyezményről szóló tárgyalások után a csehszlovák fél szakértői bizottságot állított fel, amely kidolgozta a megvalósítandó legszükségesebb intézkedések tervét. Ezzel összefüggésben elhatározták, hogy a szlovákiai Áttelepítési Hivatal elnökét és a lakosságcsere meghatalmazottját, Daniel Okálit meghívják a Megbízottak Testületének ülésére. Az oktatási, a művelődési és a szociális megbízotti hivatalra ruházták az áttelepítés magyarországi és hazai propagálásával összefüggő feladatokat, valamint a szlovákiai Áttelepítési Hivatal szervezési tevékenységét. A belügyi meghatalmazotti hivatalnak biztosítania kellett a fasiszták, anyások, nyilasok őrizetbe vételét és az ellenük megindított büntetőeljárást, össze kellett állítani azon személyek névsorát, akik Magyarországról költöztek át. Ezenkívül biztosítania kellett a Nemzeti Bizottságok és a kulturális központok dél-szlovákiai újrászervezését azzal a céllal, hogy ezeket az intézményeket "politikailag megbízható és tapasztalt szakértők" vezessék.²⁷ Daniel Okáli, a kormány meghatalmazottja ezzel kapcsolatban rendkívüli jogkört kapott. Tevékenységéről közvetlenül a kormánynak és a Megbízottak Testületének kellett számot adnia. Az egyezmény keretei között jogosult volt az egyes minisztériumok és megbízotti hivatalok feladatainak ellátására. Rendkívüli jelentőségű ügyekben kérnie kellett az érintett tárcák előzetes hozzájárulását.²⁸ A csehszlovák kormány a szlovákiai magyar kisebbségi kérdés megoldására, valamint a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcserevel kapcsolatos ügyek intézésére elsősorban szlovák politikusokat, szakértőket kért fel. A Magyarországgal folytatott tárgyalásokon Csehszlovákiát a szlovák Clementis képviselte, a csehszlovák–magyar vegyes bizottság vezetésével és a lakosságcsere tényleges irányításával pedig Daniel Okálit bízta meg.

A lakosságcsere megvalósítása kezdettől fogva az egyezményt a maga számára kihasználni akaró két fél ellentétes törekvéseibe ütközött. Már a lakosságcsere-egyezmény aláírása előtt, 1946. február 19-én létrehozták a Csehszlovák Áttelepítési Bizottságot (CSÁB), amely a Magyarországról érkező honfitársak hazatérésének előkészületeit koordinálta.²⁹ A Bizottság élén Daniel Okáli állt, főtitkára Ciprich ezredes, a szervezési főosztály elnöke pedig Procházka alezredes volt. Magyarországon a szlováklakta területeken március elején 17 területi hivatalt alakítottak ki.³⁰ A lakosságcsere érdekében Magyarországon és Szlovákiában egyesített területeket hoztak létre, ahová a cserére jelentkezett és kijelölt családokat költöztették. A családok (gazdasági egységek) ikresítése a körzetek és falvak szintjén valósult meg.³¹

A szlovákiai magyarok áttelepítésének előkészítéséből mindenekelőtt a Szlovákiai Áttelepítési Hivatal és Daniel Okáli kormány megbízott vette ki részét. A cserre technikai lebonyolítása a szlovák megbízotti hivatalok segítségével, a hadsereg és már a németek csehországi kitelepítésében is részt vevő tisztek együttműködésével valósult meg.³² A lakosságcsere irányítására létrehozott Csehszlovák–Magyar Vegyes Bizottság – amely az egész akció legfontosabb szakrészlege volt – első üléseit éppen akkor tartotta Ótátrafüreden, amikor Szlovákiában megkezdődött a reszlovakizációs jelentkezési lapok gyűjtése. A reszlovakizáció elleni magyar tiltakozások és a magyar rádióknak az akció erőszakos jellegéről szóló hírei miatt Okáli és Rutkay, a Vegyes Bizottság tagjai meglátogatták Felsőszeli és Diósförgepatony községeket. Az erőszakosságról szóló vádak látogatásuk során nem nyertek igazolást.³³ A CSÁB 1946. május 27-ig 90 097 személy (39 807 gazdasági egység) jelentkezését gyűjtötte össze.³⁴ Ők Magyarországról Csehszlovákiába való áttelepítésüket kérték. Az 1946 júniusáig tartó utólagos toborzás során további hétezer személy jelentkezett. A Magyarországról áttelepülni akaró szlovákok számát az 1947 februárjában készült összesítés 95 421-re javította.³⁵ Mint azt már jeleztük, a csehszlovák fél azt várta, hogy a cserére több magyarországi szlovák jelentkezik, de az összes körülmény tisztázását követően az eredményt végül mégis sikerként könyvelték el. Vladimír Clementis a feltételezettnél kisebb számú jelentkezés tényét a párizsi békekonferencián két tényezővel indokolta. "Ez a kisebbség sohasem használhatta kisebbségi jogait, és ezért nemzetiségi öntudata sincs. A csereszerződést a magyar kormány részéről következetesen megzavarták, és a nyomásgyakorlás legkülönbözőbb eszközeit alkalmazták, hogy a jelentkezők száma a lehető legalacsonyabb legyen."³⁶

Jozef Dérer jelentése szerint – aki evangélikus lelkészként részt vett a magyarországi áttelepítési akcióban – a nógrádi és a Balassagyarmat környéki gyenge eredmények annak voltak betudhatóak, hogy ezeknek a körzeteknek a lakói azt hitték, a békekonferencia ezt a területet Csehszlovákiának ítéli oda.³⁷ Elmondható azonban, hogy a túlzottan bizonyuló csehszlovák várakozások mindenekelőtt abból adódtak, hogy a lakosság gazdasági érdekeit a nemzetiek fölé helyezte. Az emberek jelentős része nem volt hajlandó a távoli ősei szülőföldjére való visszatérés címén elhagyni az elődök által megművelt földet. A nehezen megszerzett vagyont nem akarták elcserélni a nemzetileg értelmezett biztonság érzésével és nem szerették volna új környezetben újrakezdeni életüket. Ezért az áttelepülésre nagy mértékben a szlovák nemzetiségű lakosságnak azok a rétegei jelentkeztek, amelyek a Szlovákiába való visszatéréstől gazdasági helyzetük javulását remélték, és természetesen azok is – mindenekelőtt értelmiségiek –, akiket az erős etnikai öntudat az ősök hazájába való visszatérés szükségességéhez vezetett.

1946. augusztus 26-án 105 ezer magyar nemzetiségű lakosról szóló jegyzéket adtak át a magyar kormánynak. Ebben azok szerepeltek, akiket a csehszlovákiai hatóságok a magyarországi áttelepítésre kiválasztottak. Az Áttelepítési Hivatal elkészítette azoknak a személyeknek a listáját is, akiknek négy szerelvénnyel 1946. szeptember 24-én kellett volna elhagyniuk Csehszlovákiát.³⁸ Az indulásra azonban ekkor nem került sor, mivel a magyar kormány nem egyezett bele a lakosságcsere megkezdésébe mindaddig, amíg a magyarok üldözése folytatódott Szlovákiában. A lakosságcsere elkezdésével kapcsolatos huzavona hátterében a párizsi békekonferenciára való készülődés állt. A csehszlovák félnek az volt az érdeke, hogy a népcsera a konferencia idejére már megtörténjen, és ezzel megteremtődjék a feltétele a teljes szlovákiai magyar kisebbség áttelepítésének. A magyar fél ugyanakkor abban reménykedett, hogy a konferencia tárgyalásai változást hoznak a szlovákiai magyarok helyzetében,³⁹ esetleg olyan határozatokat fogadnak el, amelyek más módon oldanak meg a problémát. Ebben a helyzetben mindkét fél újra bebizonyította, hogy a konfliktusok előidézésében és a megegyezések hátráltatásában képesek egymást felülmúlni.

Ugyanabban az időben, amikor az áttelepítésre kijelölt magyar nemzetiségű személyek listái készültek, megkezdtek a reszlovakizációs jelentkezési lapok gyűjtését is. Nem volt egyértelmű a reszlovakizációs kérelmek elbírálása azoknál a személyeknél, akiket a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcserere kijelöltek. A Megbízottak Testületének 1946. szeptember 24-i határozata alapján a cseréből ki lehetett venni azokat, akik reszlovakizációra jelentkeztek. Ehhez arra volt szükség, hogy a szlovákiai Áttelepítési Hivatal a Belügyi Megbízotti Hivatallal egyeztetve elismerte a jelentkezők szlovák származását. Ez a határozat ezenkívül még azt a megkötést is tartalmazta, hogy az úgynevezett áttelepítési térségben élő személyek, valamint a kommunisták által képviselt nézete szerint a több mint 5 katasztrális hold földdel rendelkezők általában nem reszlovakizálhatnak.⁴⁰ Azt, hogy a népcserére kijelölt személyek ne reszlovakizálhassanak, főleg az Áttelepítési Hivatal munkatársai akadályozták meg, mert a cserét a gazdasági egységek (családok) paritásos ikresítése alapján állították össze, és a változtatás megzavarhatta volna az áttelepítési tervet. Ennek ellenére mégis előfordult, hogy a cserére olyan személyeket soroltak be, akik reszlovakizációra jelentkeztek.⁴¹

Tekintettel arra, hogy a magyar nemzetiségű személyek népcserére való kiválasztását nagyon gyorsan meg kellett valósítani, a Szlovák Áttelepítési Hivatal olyan fellebbezési irányelveket dolgozott ki, amelyek alapján bizonyos személyek lekerülhettek a listákról. A névsorok revízióját az elküldött kérelmek alapján az Áttelepítési Hivatal területi hivatalai végezték el. A fellebbezési eljárásról minden információ szigorúan titkos volt, írásos jelentést sem adtak ki róla. Az Áttelepítési Hivatal főleg arra figyelmeztetett, hogy mivel a listát átadták a magyar kormánynak, nagy változtatásokat nem lehet benne eszközölni, mert újabb személyek már nem kerülhetnek fel rá.⁴²

1947. január 14-ig az Áttelepítési Hivatal mellett működő Fellebbviteli Bizottság 65 mentesítési kérelmet fogadott el.⁴³ A Reszlovakizációs Bizottság 1947. január 17-i döntése alapján elrendelték, hogy nemzetiségi igazolást nem lehet kiadni azoknak a személyeknek, akiket az egyezmény VIII. cikkelye alapján jelöltek ki a lakosságcsereére.⁴⁴ A lakosságcsereéről aláírt egyezmény alapján folyó tárgyalások fokozatosan zsákutcába jutottak. A szlovák fél igyekezett a lehető leghamarabb elkezdni a népcserét. Kezdeményezte, hogy legalább az egyoldalú áttelepítés előkészületei kezdődjenek el, amelyek a cserére jelentkező szlovákok szociálisan leggyengébb helyzetű rétegeinek problémáját megoldották volna. Az egyezmény aláírása és hatálybalépése között eltelt időszak ezeket a rétegeket, más szlovák csoportokkal együtt, negatívan befolyásolta abban a döntésben, hogy Szlovákiába visszatérjenek.

Az 1946. szeptember 18-ától december 1-jéig terjedő időszakban az egyirányú áttelepítés során 7 935 magyarországi szlovákot telepítettek át, többségében szociálisan gyengébb helyzetű személyt.⁴⁵ A csehszlovák fél panasszal élt a magyar hivataloknak a tényleges csere megkezdését késleltető magatartása miatt. A magyar fél ugyanakkor panaszt emelt a szlovákiai magyarok folytatódó üldözése ellen, és elutasította a csere megkezdését mindaddig, amíg ebben a tekintetben nem következik be javulás. Hosszú és eredménytelen tárgyalás után 1946. szeptember 24-én Párizsban, amikor az első magyarokat szállító transzportok indulását tervezték Magyarországra,⁴⁶ Vladimír Clementis levélben fordult Gyöngyösi János külügyminiszterhez, amelyben 1946-ra minimális áttelepítési programot javasolt. A magyar miniszter "élénk érdeklődéssel" üdvözölte a "komoly elgondolást a cseréről szóló egyezmény végrehajtásával kapcsolatos viták elhárítására", de a következő, 1946. október 2-án kelt levél az előterjesztett javaslatok tényleges elutasítását jelentette.⁴⁷

A magyar Külügyminisztérium a csehszlovákiai magyar áttelepülőök érdekeinek védelmére kinevezett megbízott révén rámutatott arra, hogy a csehszlovák fél nem teljesíti az egyezményben vállalt kötelezettségeit.⁴⁸ Főleg arról volt szó, hogy a szlovákiai magyarok

sorsának végleges megoldásáig a csehszlovák félnek le kellett volna állítania a magyar nemzetiségű személyek kitelepítését, és "fel kellett függesztenie a magyar nemzetiségű személyek vagyonának elkobzására vonatkozó minden intézkedést."⁴⁹ A magyar fél főképp az SZNT 1946. május 14-én elfogadott 64/1946. számú rendeletét tartotta ebből a szempontból sérelmesnek. A magyarok az ellen is tiltakoztak, hogy az elbocsátott közalkalmazottaknak nem fizették ki a létminimumot.⁵⁰ Ahogy Kovács Endre írta *Elsők ezrei* című cikkében: "A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete 1946. február 27. óta nem javult, sőt romlott."⁵¹ A csehszlovák fél hivatalosan visszautasította az egyezmény ilyenfajta megszegésének vádját. J. Bruha, a Szabadság Párt küldötte egyike volt azon kevés szlovák politikusnak, aki kritizálta a Magyarországgal szemben a lakosságcsereéről szóló jegyzőkönyvben rögzített, csehszlovák kötelezettségek teljesítésének elmulasztását.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben 1947. március 21-én elhangzott felszólalásában rámutatott arra, hogy a magyar vagyonok elkobzása továbbra is folytatódik, és hogy mintegy 2 300 közalkalmazott, akit nemzetisége miatt bocsátottak el állásából, nem kapott szociális segílyt. Hangsúlyozta, hogy Csehszlovákia ezzel érvet ad Magyarországnak az egyezmény be nem tartásához. "Ebben az esetben, ha a kormány már kezdetben tudatában volt annak, hogy a jegyzőkönyvben foglalt kötelezettségek teljesítése nem lesz lehetséges, nem kellett volna megkötnie az egyezményt, és gondoskodnia kellett volna arról, hogy a magyarok kénytelenek legyenek az egyezményt a mi kötelezettségvállalásunk nélkül is megkötöni."⁵²

A lakosságcsere beindításával szembeni magyar fenntartásokra a szlovák fél azzal válaszolt, hogy elkezdte a magyar nemzetiségű lakosság már régebben tervezett csehországi deportálását. Ezt az akciót a munkaerő-átcsoportosítással összefüggő intézkedésként értelmezte, hogy az ne essen a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsereéről létrejött egyezmény jegyzőkönyvében elfogadott irányelvek hatálya alá. Mindez nemcsak a magyar Külügyminisztérium 1946. november 20-i tiltakozó jegyzékét vonta maga után, hanem Magyarország leállította a szociálisan gyenge helyzetű szlovákok Szlovákiába való egyirányú áttelepítését is.⁵³

A magyarok Csehországba való deportálása így mindkét fél kezében fontos érvnek számított. A magyar fél mindaddig elutasította a csere megvalósítását, amíg be nem fejeződik a magyarok kitelepítése Csehországba, a szlovák fél pedig nem volt hajlandó változtatni a magyar kisebbséggel szembeni belpolitikáján. Gyöngyösi János szlovák képviselővel folytatott titkos tárgyalásai sikertelenül végződtek.⁵⁴ A magyar fél fokozta tiltakozását a csehszlovák politika ellen. Daniel Okáli a csehországi deportálásokról esetében magasabb havi kontingenseket követelt, "mivel az eddigi eredmények, 1947. november 19-étől körülbelül 43 ezer személy elszállítása, nem tekinthető kielégítőnek."⁵⁵

A magyar felet a Magyarországgal kötött békeszerződés záradékának V. pontja is arra kényszerítette, hogy tárgyalásokat kezdjen az egyezményt és a csehszlovákiai magyar kisebbség jövőjét illető problémák megoldásáról.⁵⁶ 1947 márciusában a magyar és a csehszlovák fél képviselői megegyeztek abban, hogy a lakosságcsereét 1947 áprilisában folytatják, még ha az valójában el sem kezdődött. A hivatalos nyilatkozatok ugyancsak arról tanúskodnak, hogy a csere folytatásáról szóló végleges egyezményre csak 1947 márciusában került sor, de a Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1947. február 23-i ülése már olyan határozatot hozott, mely szerint a pártnak "el kell fogadnia a kormány részleges egyezményét 3 ezer család kicseréléséről, és a magyar munkaerő-toborzás leállításáról".⁵⁷

A nézeteltérések márciusban még a tárgyalások leállításához, majd újramegzdéséhez vezettek. Az első cseretranszportok végül 1947. április 12-én indultak el.⁵⁸ Voltak olyan jelzések, amelyek szerint a magyar fél mintha nem számolt volna komolyan azzal az eshető-

séggel, hogy a lakosságcsere tényleg elkezdődik.⁵⁹ Az 1947. márciusi tárgyalásokon kiderült, hogy a csere lebonyolításához a magyar fél sem a technikai, sem az adminisztrációs feltételeket nem biztosította.⁶⁰ A szlovákiai magyar áttelepülők nem készültek fel az eseményre, a magyar vasút pedig nem tudta biztosítani a megnövekedett forgalmat.⁶¹

A Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsere 1947. április 11-én kezdődött meg, és 1947. december 19-éig tartott, amikor a karácsonyi ünnepek miatt leállították. Közben rövid leállások voltak az aratás és a megkésített gazdasági egységek cseréje miatt.⁶² Lefolyását nehezítették a szünni nem akaró problémák és félreértések, amelyek a cserére való felkészüléssel, a költözők vagyoni helyzetével, a csere tervezett és valóságos tempójával, az együttműködési hajlandósággal és a technikai feltételekkel függtek össze.

A problémák egy részét már az 1947. május 22–24. között lezajlott magyar–csehszlovák külügyminiszteri tárgyaláson megoldották az úgynevezett póstyáni jegyzőkönyv aláírásával, amely többek között meghatározta a kvótákat, azon személyek beszámításának módját a cserébe, akik még az egyezmény hatálybalépése előtt elhagyták az országot, a kicserélt személyek vagyoni helyzetét.⁶³

A problémák és az egyezmény megvalósításával kapcsolatos félreértések egyre sokasodtak. A magyar képviselők a Somorjai járásbeli Úszor magyarjainak egyoldalú transzportja miatt a csere leállításával fenyegettek.⁶⁴ Somorja környékén a vagonhiány miatt nőtt a be nem vagonírozott gazdasági egységek száma. A magyarok elutasították a 65 évnél idősebb személyek bevagonírozását. Az áttelepült szlovákoknak nem volt hol lakniuk.⁶⁵ A magyarok formális indokokra hivatkozva nem akarták átvenni azoknak a személyeknek egy csoportját, akiket az SZNT 33/1945. számú határozata alapján ítélték el. A csoportot azután egyoldalúan átszállították a határon.⁶⁶

Gondok voltak a Magyarországról áttelepültekkel is. A gazdag kitelepített magyarok helyére szegény parasztok érkeztek, akiknek a föld megműveléshez sem gazdasági felszerelésük, sem vetőmagjuk, mezőgazdasági eszközeik, lovaik nem voltak.⁶⁷ A lakosságcsere megvalósításának végül is ez volt az egyik nagy problémája, hiszen nem tudták biztosítani a kicseréltek vagyoni helyzetének az egyezményben meghatározott paritását. A vagyoni paritásra vonatkozó elv megsértésének alapja láthatólag a kiválasztás módja volt. A szlovákiai magyarokat az állami szervek válogatták, amelynek soraiban a kommunisták jelentős pozíciókat foglaltak el, s a tehetősebb rétegek eltávolításának tendenciáját követték. Magyarországról viszont mindenekelőtt azok jelentkeztek, akiknek csekély vagyonuk volt, és az új hazától gazdasági helyzetük javulását is remélték. A lakosságcsere utolsó évében az áttelepülni szándékozók bizonytalan magyarországi státusa miatt sok szlovák visszalépett. Negatívan hatott rájuk, hogy a csere sokáig nem valósult meg. S nem növelték bizalmukat a Szlovákiából érkező hírek sem, melyek szerint az áttelepülőknek ott sem teljesítették minden követelményét. Ami az áttelepítés helyét, a vagyoni- és lakáskörülményeket illeti, a vagyontalanok egy részének Magyarországon is a földreform által érintett területeken osztottak földet.⁶⁸ Egyes áttelepültek kiábrándultságát nemcsak a szerény életkörülmények okozták, hanem főleg az, hogy az októbertől novemberig terjedő időszakban a magyarországi szlovák áttelepültek 16 transzportját helyezték el "ideiglenesen" Csehországban. Ez az intézkedés 550 családot érintett.⁶⁹

A szlovák áttelepültekkel szemben a szlovák lakosság soraiban is kifogások mutatkoztak. Az áttelepített szlovákság ugyanis a magyar környezetben eltöltött hosszú idő miatt némely esetben jobban kommunikált magyarul, mint szlovákul. A helyi lakosoknak nehéz volt megérteniük, hogy ez a népesség a belső-magyarországi lakóhelyére még abban az időben költözött át, amikor még nem létezett kodifikált irodalmi szlovák nyelv, s hogy a magyar államnyelvhez alkalmazkodva élt, magyar iskolákban nevelkedett.⁷⁰

Nem ritkán szegény emberek voltak, akikben a nemzeti tudatnak és a nyelvnek csak töredéke élt, és elsősorban szociális indokok alapján voltak hajlandók a költözésre. Az ikresítési elv alapján hasonló falvakban helyezték el őket, mint amelyekből eljöttek, de ezeken a településeken magyarok is maradtak. Sok áttelepült így a magyarországi szlovák környezetéből Szlovákiában magyar nyelvű környezetbe került.

Sok hátrahagyott birtok nagyon rossz, nemegyszer szándékosan tönkretett állapotban volt. Emellett azok a magyar földművesek, akiket Magyarországra telepítettek, lényegesen gazdagabbak voltak, mint a szlovákok. Erről a tényről tanúskodik az is, hogy a csere keretében áttelepült magyarok Szlovákiában 109 295 katasztrális hold földet, míg a szlovákok Magyarországon 43 749 katasztrális hold területet hagytak hátra.⁷¹ Az 1947. április 17. és május 6. közötti időszakban Magyarországra áttelepített 1 800 család és 6 894 személy például 4 204 szarvasmarhát, 1 285 lovat és 3 541 sertést vitt magával. Egy család átlagban 3,68 vagonban szállította át a vagyonát. Magyarországról Szlovákiába ebben az időben 1 712 család, 7 757 személy költözött át. Egy szlovák család átlag 1,77 vagonban költözött át. Gazdaságaik is szegényesebbek voltak. 121 szarvasmarhát, 518 lovat és 6 583 sertést vittek magukkal.⁷²

A 37 679 magyarországi szlovák nemzetiségű és 30 637 szlovákiai magyar nemzetiségű lakos áttelepítése kétségtől a szlovák fél sikerének számított.⁷³ 1948. január 1-jétől a kedvezőtlen időjárás miatt a lakosságcsere megszakították. 1948. márciusától gondok közt folytatódott egészen december 21-ig, amikor az utolsó transzport is elment. Az utolsó szlovák áttelepülő család 1949. január 1-jén távozott Magyarországról. Az áttelepülők vagyoni és szociális helyzetével kapcsolatos, fentebb említett problémák miatt a népcserét kétszer kellett megszakítani. Sokat vitatkoztak az egyezmény VIII. cikkelye alapján való kitelepítésről, vagyis azokról a személyekről, akiket a SZNT 33/1945. számú rendeletének 1–4. és 5. paragrafusai alapján a népbíróságok ítélték el. 3 500-an voltak az úgynevezett rezsimisták, akiket az 1948. szeptember 15-én elfogadott Okáli–Heltai-féle egyezmény alapján szállítottak át Magyarországra. Ez az egyezmény a csere új napi tempóját határozta meg, és azt, hogy 1948 végéig a kicserélt személyek száma nem haladhatja meg a 10 ezret, és hogy a lakosságcsere 1948 végéig befejeződik.⁷⁴

A lakosságcsere 1948-ban ugyan befejeződött, de még az ötvenes évek végén is voltak rendezésre váró családgyesítési ügyek, főleg az idős emberek ellátása miatt, akiknek a rokonsága Szlovákiában maradt, illetve Magyarországra távozott.⁷⁵

A Magyarország és Csehszlovákia között létrejött lakosságcsere-egyezmény keretében összesen 55 487 magyar nemzetiségű és 59 774 magyarországi szlovák nemzetiségű személyt telepítettek át. 1945–1948 között Csehszlovákiából Magyarországra összesen 89 660 személy került, ebből körülbelül 34 ezer a lakosságcsere-egyezmény hatályán kívül.⁷⁶

¹ Szlovák Nemzeti Levéltár Pozsony, (SZNL), Szlovák Liga, 6. doboz. Jegyzetek a nemzetiségi kisebbségek lakosságcserejéről és rekolonizációjáról.

² SZNL, Szlovák Liga, 72. doboz.

³ SZNL, Szlovák Liga, 6. doboz.

⁴ SZNL, a Szlovákia Kommunista Pártja KB Titkársága, 1. doboz 2. sz.

⁵ SZNL, Elnöki Hivatal (SZNT EH), lelt. sz. 21. 1. doboz. A SZNT Megbízotti Hivatalának 1945. 07. 30-án kelt levele a tanügy és művelődésügy számára.

⁶ SZNL, SZKP KB Titkársága, 1. doboz, 7. sz.

⁷ SZNL, SZNT EH, 38. doboz. Jegyzet a Magyarországgal folytatott 1945. október 4-i tárgyalásokhoz kapcsolódó kérdések sorrendjéről.

- ⁸ SZNL, V. iroký felszólalása az SZKP KB 1946. 3. 11-i ülésén.
- ⁹ SZNL, V. Clementis, 13. sz.
- ¹⁰ SZNL, SZNT EH, lelt. sz. 21., 1. doboz; Gyorsírói jelentés az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. 10. 30-i üléséről, 4. old.
- ¹¹ Gyorsírói jelentés az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. 10. 28-i üléséről, 8. old.
- ¹² Állami Járási Levéltár (ÁJL) Michalovce (Nagymihály), Járási Nemzeti Bizottság (JNB) Michalovce, 5. doboz. 97/46 sz.
- ¹³ SZNL, SZNT EH. A SZNT 1945. szeptember 15-i plenáris ülésének jegyzőkönyve.
- ¹⁴ SZNL, SZNT EH, 38. doboz. Jegyzet a Magyarországgal folytatott 1945. október 4-i tárgyalásokhoz kapcsolódó kérdések sorrendjéről; A Szovjetunió és a magyar kérdés Csehszlovákiában. Praha 1946, 3. old.
- ¹⁵ SZNL, GT, 509 sz.
- ¹⁶ Gyorsírói jelentés az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1946. 6. 3-i üléséről, J. Masaryk felszólalása, 10-11. old.
- ¹⁷ *Sloboda*, Budapest, 28. sz., 1945. 12. 15.
- ¹⁸ *Kis Újság*, 1945. 12. 2.; *Magyar Nemzet*, 1946. 1. 9.; *Kossuth Népe*, 1945. 12. 2.
- ¹⁹ *Almanach oslobodeného juhu*. Nitra, 1947. 303.
- ²⁰ SZNL, Belügyminisztérium, 246. doboz. 41 544. sz. Jegyzőkönyv a csehszlovákiai magyar lakosság és a magyarországi szlovák és cseh lakosság problémakörének megoldásáról való tárgyalások első szakaszáról.
- ²¹ Uo.
- ²² Uo.
- ²³ SZNL, A Megbízottak Testületének Elnöki Hivatala (MT EH), Jegyzőkönyv a Megbízottak Testületének 1946. február 25-i üléséről; Az egyezmény elemzését lásd még Szabó Károly - Szőke István: Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere történetéhez. *Valóság*, 1982. 9. 90-91.
- ²⁴ Kertész, S.: *The Last European Peace Conference: Paris 1946 - Conflict of Values*. University Press of America, Lanham 1985, 33.
- ²⁵ ÁJL Pre ov (Sároseperjes), JNB Pre ov, 5. doboz, 1159/47.
- ²⁶ Közzétették pl. a Vestník Osídľovacieho úradu [Szlovákiai Áttelepítési Hivatal Értesítője]. A Vegyes Bizottság legfontosabb határozatairól részletesebben ír Bobák, J.: Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 1946–1948 [A Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere 1946–1948] In *Slováci v zahraničí* 1982. 8. 78-84.
- ²⁷ SZNL, GT, 511/4 sz.
- ²⁸ SZNL, Tanügyi és művelődésügyi Minisztérium, lelt. sz. 5459, 260. csomó. V. Clementis, a Külügyminisztérium államtitkárának 1946. június 1-jén kelt levele.
- ²⁹ SZNL, MT EH. Jegyzőkönyv a MT 1946. 2. 15-i üléséről.
- ³⁰ SZNL, GT. Az események és a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) munkájának áttekintése.
- ³¹ Helyszűke miatt ebben a munkában a lakosságcsere technikai részleteivel nem foglalkozhatunk. Ugyanezt részben feldolgozta Bobák idézett tanulmánya. Vö. a 26. számú jegyzettel.
- ³² Janík, J.: O prípravách na výmenu obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom [A Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere előkészületeiről]. In *Almanach slobodného juhu*, Nitra, 1947. 309.
- ³³ *Národná obroda*, 148. sz. 1946. 6. 29.
- ³⁴ SZNL, GT, Az események és a CSÁB munkájának áttekintése.
- ³⁵ SZNL, SZNT EH, 311. doboz
- ³⁶ *Almanach slobodného juhu*, Nitra 1947, 251.
- ³⁷ SZNL, SZNT EH, 5. doboz 27/46. csomó.
- ³⁸ *Demokrat*, 206. sz., 1946. 9. 12.
- ³⁹ *Národná obroda*, 1946. 182. sz. 1946. 8. 11.
- ⁴⁰ SZNL, MT EH, mf. II.A 354.
- ⁴¹ SZNL, Reszlovakizációs Bizottság, 26-27. doboz
- ⁴² SZNL, Szlovák Liga, 7. doboz Reklamációs Irányelvek.
- ⁴³ SZNL, Reszlovakizációs Bizottság, 51. doboz
- ⁴⁴ SZNL, Szlovák Liga, 7. doboz
- ⁴⁵ SZNL, SZNT EH, 311. doboz.
- ⁴⁶ *Demokrat*, 206. sz., 1946. 9. 12.
- ⁴⁷ SZNL, V. Clementis, a. j. 14. V. Clementis 1946. október 31-i felszólalása az Alkotmányozó Nemzetgyűlés külföldi bizottságában.
- ⁴⁸ SZNL, SZNT EH, 265. doboz. A Magyar Külügyminisztérium 1946. áprilisi memoranduma.
- ⁴⁹ SZNL, Mezőgazdasági és Földreform Megbízotti Hivatal (MF MB), 467. doboz. A magyar meghatalmazott 1946. augusztus 17-én kelt levele; SZNL, Belügyminisztérium, 246. doboz, 41 544. sz.
- ⁵⁰ SZNL, MF MB, 467. doboz. A magyar meghatalmazott 1946. augusztus 17-én kelt levele.
- ⁵¹ *Magyar Nemzet*, 245. sz., 1946. 10. 31.
- ⁵² Az 1947. március 21-i Alkotmányozó Nemzetgyűlés 43. ülésének gyorsírói jelentése, 6. old.
- ⁵³ SZNL, GT, Az események és a CSÁB munkájának áttekintése.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ Állami Levéltár, J. Ďuri hagyatéka. D. Okáli javaslatai V. Clementisnek a magyar kérdés megoldására, 1947. március 7.
- ⁵⁶ Kertész: i. m. 43.
- ⁵⁷ SZNL, SZKP KB Elnöksége, 8. sz. 1947.
- ⁵⁸ SZNL, V. Clementis, 13. sz.
- ⁵⁹ *Magyar Nemzet*, 245. sz., 1946. 10. 31.
- ⁶⁰ *Nová generácia*, 6-7. sz., 1947. 3. 1.
- ⁶¹ SZNL, V. Clementis, 13. sz.

- ⁶² SZNL, GT, ACSÁB munkájának áttekintése.
- ⁶³ SZNL, GT, 521. sz.
- ⁶⁴ *Sloboda*, 209. sz., 1947. 9. 13.
- ⁶⁵ SZNL, MT EH, Jegyzőkönyv a Megbízottak Testületének 1947. 10. 3-i üléséről.
- ⁶⁶ SZNL, MT EH, Jegyzőkönyv a Megbízottak Testületének 1947. 10. 10-i üléséről.
- ⁶⁷ ÁJL Galanta (Galánta), JNB, 6. doboz 128/47 sz.
- ⁶⁸ SZNL, GT, 522 sz. Az Áttelepítési Hivatal jelentése a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere befejezéséről; Čierna – Lantayová, D.: *Podoby česko-slovensko-mad'arského vzťahu* [A cseh–szlovák–magyar kapcsolatok] Bratislava, 1992, 116.
- ⁶⁹ SZNL, GT, ACSÁB munkájának áttekintése.
- ⁷⁰ SZNL, Szlovák Liga, 7. doboz közelebről nem megnevezett anyag, melyet valószínűleg A. Granatier készített.
- ⁷¹ SZNL, GT, 522 sz. Az Áttelepítési Bizottság jelentése a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere befejezéséről.
- ⁷² *Hlas práce*, 120. sz. 1947. 5. 25.
- ⁷³ SZNL, GT, 522. sz. Az Áttelepítési Hivatal jelentése a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere befejezéséről.
- ⁷⁴ SZNL, SZNT EH, 311. doboz
- ⁷⁵ Állami Központi Levéltár Prága, Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága, Politikai Hivatal 02/2. A magyar lakosság áttelepülése Csehszlovákiába. 1957. 12. 16.
- ⁷⁶ SZNL, GT, 522. sz. Az Áttelepítési Hivatal jelentése a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere befejezéséről.
- ⁷⁷ SZNL, GT, 522. sz. Az Áttelepítési Hivatal jelentése a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere befejezéséről; Belügyi Megbízotti Hivatal, Titkárság, 231. doboz. A lakosságcsere mindenesetre a magyarországi szlovák kisebbség gyengülését eredményezte, és jelentős mértékben hozzájárult a további asszimilációjához.

Melléklet

A két ország közötti népességcsere 1945–1949 között

A cserére kijelöltek:

az Egyezmény V. cikkelye alapján	105 047 (27 718 család)
az Egyezmény VIII. cikk. alapján	65 200 (23 552 család)

Ténylegesen áttelepültek:

cseretranszporttal (V. cikkely)	45 475
háborús bűnösök (VIII. cikkely)	2 905
R transzporttal (rezsimisták)	1 034
az Egyezmény hatályba lépése előtt	11 837
a felszabadulástól a csehszlovák közigazgatás beiktatásáig	10 196
az Egyezmény aláírása után, de annak keretén kívül	11 057
az Egyezmény hatályba lépése után	1 083
Oroszvárról	73
önkéntesen elment kb.	6 000
Összesen	89 660 személy

Magyarországról Csehszlovákiába 1945–1948 között 71 787 személy települt át, közülük kb. 12 000 a lakosságcsere kivül. A statisztikai ellenőrzés után Magyarországról 95 421 személy jelentkezett az áttelepülésre.

Összesen áttelepült:

cseretranszporttal	37 961
egyoldalú áttelepüléssel	21 149
rezsimisták	664
az Egyezmény hatályba lépése előtt	9 499
az Egyezmény hatályba lépése után	4 000
Összesen	73 273 személy